

OLN

OULD LEIDEN NIEUWS

Magazine van de Historische
Vereniging Oud Leiden

jaargang 23 - nummer 3
september 2023

Themadossier slavernijverleden

LEIDEN OOI, VROEGER EN NU

**BINNENKIJKEN IN
KAPELWONING LIDWINAHUIS**

HISTORISCHE
VERENIGING OUD LEIDEN

Van de redactie

Een themadossier over slavernij, waar begin je dan? Bij Jacintha Groen natuurlijk, die met haar Stichting Songs of Freedom onder andere de jaarlijkse herdenking van het slavernijverleden en het Ketikoti muziekfestival Songs of Freedom op de Beestenmarkt organiseert. En we spraken met Fenna IJtsma en Mariska van der Veen die hun podcast Leidse Schatten uitbreiden met een nieuwe serie over het koloniaal verleden van Leiden.

Op papier gingen Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black hen voor. Hun boekje 'Sporen van de Slavernij in Leiden' beleefde nu een tweede druk. En dit werk heeft weer allerlei nieuw onderzoek naar het Leidse slavernijverleden voortgebracht dat op deze manier steeds beter

wordt ingekleurd. Van Jan Rijsdam mag dat ook zichtbaarder worden in De Lakenhal. Het stedelijk museum laat belangrijke punten liggen op actualiteit.

Naast aandacht voor de slavernij ook aandacht voor overige erfgoedzaken en onderwerpen uit het Leidse (verleden). Zoals een interview met Henri Lenferink die bij het verschijnen van dit nummer bijna burgemeester af is. Daarmee sluit hij een tijdperk van twintig jaar af. En nee, dat hij zo lang in het Leidse zou blijven, had hij niet voorzien. Maar hij is ook nooit van plan geweest om snel te vertrekken. Hij sloot de stad al snel in zijn hart en inmiddels zit Leiden in zijn lijf. Hij blijft hier voorlopig dus wonen en hopelijk blijft hij ook nog lang lid van de HVOL.

Inhoud

Inhoud

Van de redactie	2
Van de voorzitter	4
Zonder vrijwilligers geen HVOL	5
Verbouwing van complex met vergaand respect voor ontwerpers	6
'Erfgoed moeten we koesteren'	11
Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone' Leidenaren	14
Van vivisectie tot haring en wittebrood	14
Verraden en aangebracht voor een tientje...	15
Niet naar de mulo, wel naar de universiteit	16
Van de Lakenhal tot Berbice: ook Leiden liet sporen na in het slavernijverleden	17
'Stadhuisplein is mooie plek voor herdenkingsmonument'	20
Fenna IJtsma en Mariska van der Veen starten podcast over koloniale verleden van Leiden	22
Opinie: Lakenhal mist kritische reflectie op slavernijverleden	24
'Alsof er vanuit de 19e eeuw naar ons gekeken wordt'	25
Boekentips	28
Digitale versie 1734. De Vermakelyke Leidsche Buiten-Cingels	28
Open monumentendagen: Levend erfgoed	29
Lezingen	30
Najaarssymposium: Dood begraven en gedachtenis	31
Excursie: Wandelexcursie Waalse immigranten	32
Wapenstein uit Leidse stadspoort gerestaureerd	33
Correcties en aanvullingen	34
Agenda	35
Colofon	35
Bedrijfsleden	36

Foto omslag:

Berbice.

Foto: Wim Dijkman.

**BINNENKIJKEN: VERBOUWING VAN COMPLEX
MET VERGAAND RESPECT VOOR ONTWERPERS**

**‘ERFGOED MOETEN
WE KOESTEREN’**

**VAN DE LAKENHAL TOT BERBICE: OOK LEIDEN LIET
SPOREN NA IN HET SLAVERNIJVERLEDEN**

**‘STADHUISPLEIN IS MOOIE PLEK
VOOR HERDENKINGSMONUMENT’**

**LEIDEN OOIT, VROEGER EN NU: ‘ALSOF ER VANUIT
DE 19E EEUW NAAR ONS GEKEKEN WORDT’**

**OPEN MUNUMENTENDAGEN:
LEVEND ERFGOED**

Lichte en donkere bladzijden

Het eerste geschiedenisboek van de lagere school herinner ik mij nog. Het was een bundel verhalen. In ieder verhaal stond een kind van mijn eigen leeftijd centraal. Elk verhaal speelde in een ander tijdvak en er gebeurde steeds iets spannends of bijzonders. Het liep gelukkig altijd goed af.

Ik herinner mij geen triomfantelijke verhalen. Geen verhalen over hoe goed Nederland het door de eeuwen heen heeft gedaan. Wel verhalen over hard werken en daar de vruchten van plukken.

Maar ik herinner mij ook geen enkel verhaal waarin iets doorklonk over hoe verkeerd Nederland het ook wel deed. Geen vraagtekens bij het gebruik van macht of geweld alleen maar om er zelf beter, veel beter, van te worden. De geschiedenisles riep geen vragen op. Integendeel: het verleden lag achter ons en het ging steeds beter met de samenleving. De eerste keer dat ik bewuster nadacht over ons verleden, kwam bij het lezen van Multa-

tuli's Max Havelaar, mij door mijn vader aanbevolen. Zijn exemplaar van dat boek staat tot op de dag van vandaag bij mij in de kast. Dit boek riep wel vragen op: hoe kan het dat mensen zo handelden, louter gericht op eigen belang en met zoveel minachting voor andere mensen? In de loop der jaren is die vraag op verschillende manieren en over verschillende tijdvakken bij me opgekomen.

Het begint als een afstandelijke vraag. Een vraag die je louter analytisch benadert en als je het verschijnsel voldoende begrepen hebt, ga je door naar de volgende vraag. Dat is de sfeer die ik mij herinner van mijn geschiedenisboeken uit de middelbare schooltijd.

Inmiddels weet ik beter: geschiedenis is geen fictie. Gebeurtenissen uit het verleden kunnen doorwerken tot op de dag van vandaag. Ze verlangen van ons dat we ons er ook vandaag toe verhouden. Slavernij, kolonialisme, uitbuiting, armoede. Het zijn de donkere bladzijden uit onze geschiedenis.

In dit jaar waarin we de afschaffing van de slavernij herdenken, staan de donkere bladzijden van ons verleden volop in het licht. Ik vind dat terecht. Het handelen van onze voorouders heeft nog steeds merkbare effecten. Het is goed om daarbij stil te staan.

Dat maakt me niet huiverig voor het verleden. Ik blijf er nieuwsgierig naar en wil zonder oordelen op zoek gaan naar wat er is gebeurd en gedaan. Dan kom je lichte én donkere bladzijden tegen. Van de lichte bladzijden kun je genieten, de donkere moet je niet ontkennen.

Gerda van den Berg
voorzitter@oudleiden.nl

Gerda van den Berg

VIP-borrel

Zonder vrijwilligers geen HVOL

Zonder de steun van de vele vrijwilligers kan onze Historische Vereniging Oud Leiden niet functioneren. Het bestuur bedankt deze belangrijke krachten dan ook jaarlijks met de traditionele VIP-borrel. Dat is tevens het moment om een aantal personen wat extra in het zonnetje te zetten.

Tekst: **Cees Meijer**

Jan Belt

Ria van der Lecq

Cor Smit

Bijvoorbeeld Jan Belt, die jarenlang de archivaris was van onze vereniging. Hij is sinds kort opgevolgd door Jan de Vetten. Gerda van den Berg dankt Jan Belt met een mooi boeket voor zijn inzet voor de HVOL.

Tijdens de VIP-borrel worden ook de lakenloodjes uitgereikt. Deze zijn bedoeld als erkenning voor het verrichten van een hele bijzondere inspanning

voor de HVOL. Dit keer waren er vier gelukkigen. Zoals Ria van der Lecq en Willem Hogendoorn van de commissie Promotie, Ondersteuning en Uitvoering. De leden van de commissie POU tonen al sinds jaar en dag een enorme inzet voor de HVOL: de ledenadministratie en wat daar allemaal bij komt kijken, het rondbrengen van bestellingen en welkomstpakketten, de ondersteuning bij lezingen, de organisatie van de Dies en het

uitreiken van de jaarboekjes, het aandeel van de HVOL tijdens de Open Monumentendag en ga zo maar door.

Ook Joop Heuzen werd voor zijn inzet beloond. Joop was zo'n tien jaar voorzitter van de Beeldbank van de HVOL. Deze Beeldbank bestaat uit een databank met tienduizenden historische afbeeldingen van de stad. Joop heeft er met heel veel persoonlijke inzet voor gezorgd dat deze belangrijke commissie steeds goed functioneerde.

Verder kreeg Cor Smit dit jaar een Lakenloodje. Deze Leidse historicus weet vrijwel alles van de historie van onze stad. Hij is al jaren actief voor de HVOL, doet onderzoek, schrijft boeken, verzorgt lezingen en neemt je desgewenst mee door historisch Leiden.

Willem Hogendoorn

Joop Heuzen

Binnenkijken is een rubriek waarin monumenten in en rond Leiden voor het voetlicht komen. Panden waar je langsloopt en denkt: die zou ik wel eens van binnen willen zien.

Wonen in een opvallend zorginternaat aan de singel

Verbouwing van complex met vergaand respect voor ontwerpers

Tekst & foto's: **Hans van Klinken**

Een opvallend detail zijn de Romaanse bogen en de hardstenen afwerking.

Aan de Zoeterwoudsesingel staat het Lidwinahuis dat in 1935 is opgezet als tehuis voor zwakbegaafde meisjes. Het complex kwam leeg te staan en in 2016 werd besloten om er woningen in te maken. Wij mochten een kijkje nemen bij de familie Geuzendam-Van den Wolenberg die daar wel heel bijzonder wonen. Het Lidwinahuis is, ook al is het groot, geen dominant gebouw. Het oogt wat streng en zelfs iets somber, maar heeft een mooi ritme van de

gevel en past goed in de overige bebouwing van de singel. Fraai uitgevoerd is het schone metselwerk, de overkragende zadeldaken en accenten van natuursteen. De hoofdingang heeft een afdak dat staat op een geschulpte zuil en wordt met mooi timmerwerk bekroond. Het wijkt qua stijl ietwat af en geeft bijna een frivol element aan deze traditionalistische bouwstijl; een stijl die zich afzet tegen de bouwmethoden die zo'n beetje begon in de jaren twintig van de vorige eeuw met als iconisch voorbeeld de Van Nellefabriek in Rotterdam met veel glas, beton, platte daken en ijzer.

Gerenommeerde architecten

Het complex is getekend door het Leidse duo Leo van der Laan en zijn zoon Jan die in een dergelijke traditionele trant werkten. Zij zijn van een gerenommeerde architectenfamilie, die onder andere voor katholieke instellingen en bedrijven werkten, met als resultaat bijvoorbeeld Vroom en Dreesman aan de Aalmarkt, het Sint Elisabeth Ziekenhuis aan de Hooigracht en de Kapel Kruissherenklooster aan de Vrouwenweg in Zoeterwoude.

Woonbestemming

Na het vertrek van het instituut Ipse de Bruggen werd het gebouw een gemeentelijk monument, kwam er een woonbestemming op en werd het uiteindelijk opgekocht door projectontwikkelaar Vorm uit Papendrecht. Deze was er alleen niet meteen uit hoe het gebouw moest worden opgedeeld in wooneenheden. Zowel het exterieur als het interieur moesten immers nagenoeg

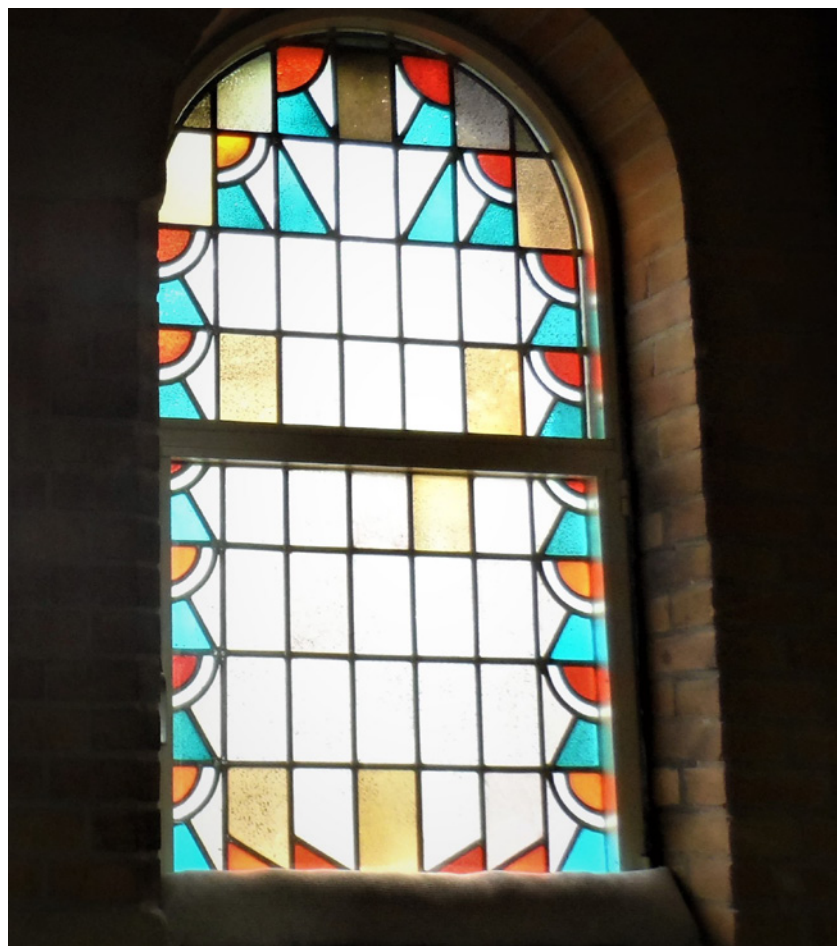

De entree heeft eveneens veel aandacht gekregen van de architecten. Helaas zijn de brievenbussen een storend element.

Boven: Een van de weinige versieringen aan de gevel.

Onder: Een van de ramen waar geometrische vormen in lood werden vervat.

intact worden gelaten. Het resultaat is wonderwel goed geslaagd voor een complex met een oorspronkelijk heel ander gebruik. Naast een tiental appartementen, met een mooi uitzicht op het Plantsoen bijvoorbeeld, zijn er vier woningen verticaal in het pand geprojecteerd. In een van die woningen zijn we op bezoek.

Verrassing

De begane grond bevat een riante moderne woonkeuken zonder opvallende elementen. Het is tevens de ingang van de woning. Hier waren vroeger de nutsvoorzieningen van het complex ondergebracht. De gang die deze ruimten bereikbaar maakte, viel ten offer aan het vergroten van de plattegrond van deze woning. Alle veranderingen aan de buitenkant zoals een extra deur, is mede door het gebruik van dezelfde materialen, in dezelfde stijl gehouden. Je ziet geen verschil met de oude bestaande elementen. Via een nieuwe open trap die de verdiepingen verbindt, kom je in de woonkamer en dat is een absolute verrassing. Het is namelijk een deel van de kapel van het complex. Alles wat kapel was, is intact gelaten. Het is een plek waar de Van der Laans zeer veel architectonische aandacht aan hebben gegeven. De zachtgele binnenmuren hebben hier en daar een reliëf in het metselwerk. In het oog springt het doorkijkje met Romaanse

*Bovenkant van het metselwerk met een aardig ornament.
Erboven het dakbeschoot.*

De bovenkant van het priesterkoor met nu een gezellig zitje.

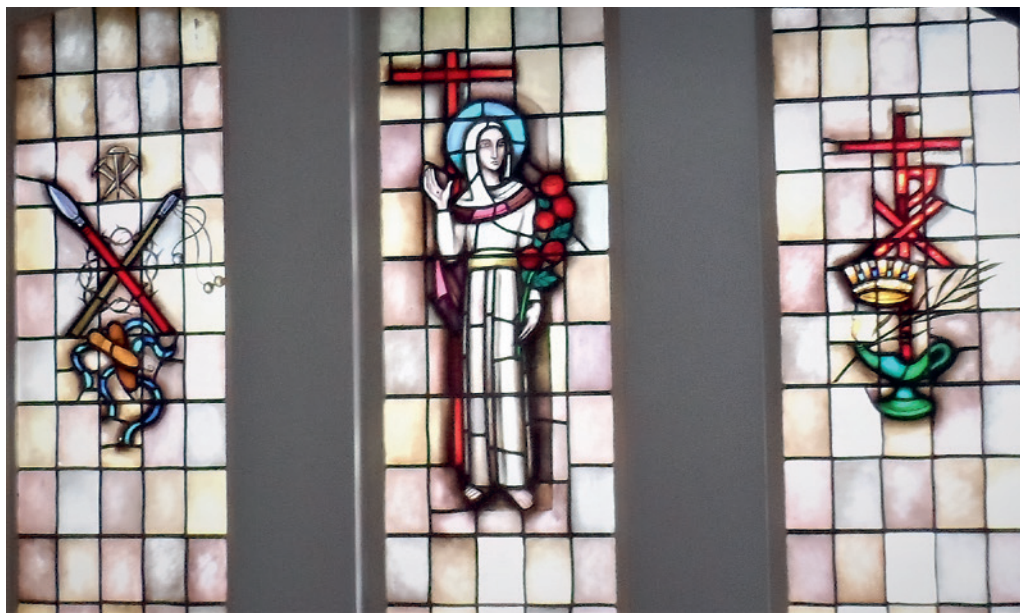

*Een detail van de daksteunen en het beschoot dat in zicht
is gehouden.*

*Het deel waar de priester stond. Voor het contrast
hebben de bewoners een losse oranje wand tussen
het lichtgele metselwerk gezet.*

Het is niet Lidwina van Schiedam die de hal opluistert, maar Jezus.

De kapel ging op in vier huizen. Het kreeg een verdieping en zo werd een woonkamer en een zolderkamer gecreëerd met alle elementen in zicht.

bogen en natuurstenen afwerkingen. Achter die bogen is een intiem werkhoekje ingericht. En tenslotte zijn er de glas-in-loodramen aan beide kanten die sfeer brengen in de overigens zeer lichte woonkamer. Hier geen Bijbelse figuren zoals je in een kapel verwacht, maar eigentijdse geometrische vormen.

Op de volgende verdieping, waarvan de vloer dus de hoogte van de kapel halveert, is een kamer ingericht waar de bovenkant van het priesterkoor met zijn mooi metselwerk zicht-

baar is gehouden. Overigens werden in die kapel niet alleen diensten gehouden voor de bewoners, maar er werd ook getrouwd. De kapel was openbaar.

Ook voor detail

Het Lidwinahuis is genoemd naar Lidwina (eigenlijk Liduina) van Schiedam, een patrones van chronische zieken. Zij staat echter niet afgebeeld op de drie het glas-in-lood vensters in de hal van de hoofdingang. Wel werd Jezus afgebeeld. Lidwina staat op een reliëf in diezelfde hal vlak bij de trap waarvan niet alleen het authentieke tegelwerk opvalt, maar ook de afgeronde traptreden. De architecten hebben hier duidelijk oog gehad voor details die je werkelijk overal tegenkomt. Een zeer geslaagd project van de projectontwikkelaar dat zeker van de toenmalige architecten goedkeuring zou hebben gekregen. Evenals trouwens van de bewoners die spreken van heerlijk wonen aan dit stukje modern verleden aan de Zoeterwoudsesingel.

Bij Henri Lenferink is de stad in zijn lijf gaan zitten

'Erfgoed moeten we koesteren'

Twintig jaar was hij onze burgemeester, zijn laatste dag zit er net op. We blikken met Henri Lenferink, ook nog eens lid van HVOL, terug op die twee decennia. “Dit ambt heeft iets magisch.”

Tekst: **Marleen Hogendoorn**

Hoe ging dat twintig jaar geleden? Zag u de vacature in Leiden en dacht u: dat is wat voor mij?

“Het ging iets anders. In die tijd had elke politieke partij een zogeheten burgemeester-lobbyist, die probeerde zoveel mogelijk partijgenoten op die functies in het land te krijgen. Ik kreeg een telefoontje van de lobbyist van mijn partij PvdA, ze zei: in Leiden is de sollicitatieprocedure vastgelopen en de minister heeft de voordracht afgewezen. Zou jij willen solliciteren? Ik had niet zoveel tijd, maar door wat voordrachten die ik daar had gehouden kende ik wel al wat mensen in Leiden. Mijn naam schijnt ook genoemd te zijn. Ik was toen negen jaar wethouder in Arnhem. Ik wist dat het mijn laatste periode was. Leiden leek me een leuke stad. En daarom stuurde ik mijn sollicitatiebrief op.

En weet je, het ging ook nog eens bijna mis. De provincie publiceert een paar dagen na de sluitingstermijn een algemeen beeld van de sollicitanten. De combinatie van mij, een mannelijke wethouder uit Arnhem en van de PvdA, kon niet worden opgemaakt uit dat overzicht. De lobbyist belde me om te vragen of ik had gesolliciteerd. Ja dus. Ze belde de CvdK om dit te zeggen. Hij belde vervolgens naar mij, mijn brief was niet binnengekomen, hij bleek zoekgeraakt in de postkamer. Toen faxte ik mijn brief opnieuw.”

En de rest is geschiedenis. Wat als die lobbyist niet had opgelet? Vervolgens kwam er een referendum tussen Henri Lenferink en Harry Groen en werd eerstgenoemde met ruim 77 procent gekozen.

Kende u Leiden al?

“Alleen van de route van Leiden CS naar het Museum van Oudheden en weer terug. Dat stuk vond ik mooi, je loopt dan een prachtig stuk over het Rapenburg.”

Had u vooraf gedacht dat u de langstzittende burgemeester ooit zou worden?

“Nee, dat bedenk je niet. Het is hartstikke leuk werk, ik had er meteen al heel veel lol in. Ik

*Henri Lenferink blikt terug op twintig jaar burgemeesterschap.
Foto: Hans Schuurman.*

woonde in het begin aan de Vliet. Ik liep elke dag vanaf de Vliet naar het Rapenburg en dan via de Zonneveldstraat naar de Ketelboeresteeg naar het stadhuis. De eerste weken was het altijd zo mooi weer. Wow, dit is mijn stad, dacht ik dan. Ik was verliefd op de stad. Je bent overal welkom. Als burgemeester word je overal binnengehaald alsof je sinterklaas bent. In die periode van het referendum heb je de tijd veel van de stad te leren kennen, drie weken om overal langs te gaan en met mensen te praten. Ik had een mooi beeld van Leiden in een korte tijd. Ik wist veel meer van Leiden na die campagne. Die campagne was bedoeld om mij te verkopen aan Leiden..."

Maar Leiden werd aan u verkocht.

"Exact, dat was het grappige. Ik moest me inlezen. Ik kreeg zoveel op een presenteerblaadje aangeboden. Toen dacht ik wel: dit is heel leuk. Maar dan nog weet je niet hoe lang je blijft. Ik was niet van plan om snel weg te gaan. Ik ben ervan overtuigd dat het belangrijk is om je goed te verbinden met de plek waarvoor je werkt. De politiek tegenwoordig is veel te vluchtig, wat moet er nu direct gebeuren, in plaats van de lange termijnvisie."

U komt uit Delden, studeerde in Nijmegen. De randstad lijkt me dan heel anders. Wat viel u als niet-Leidenaar meteen op?

"De directheid van mensen. Mensen uit het oosten, zeker uit Twente, zijn allesbehalve direct. Hier in de randstad zeggen de mensen direct wat ze vinden. Dat was ik niet gewend. Het was omgekeerd ook zo. Mensen begonnen me aardig te vinden omdat ik niet meteen zei wat ik ergens van vond. Dat heb ik wel geleerd nu, ik zeg nu wel veel sneller wat ik ergens van vind. Het tweede dat me opviel is dat mensen heel hulpvaardig zijn. Dat had ik niet verwacht van een stad van deze omvang en dat vind ik mooi om te zien. En natuurlijk de historische binnenstad is iets dat ik meteen zag. Je merkt dat de Leidenaars daar gek op zijn. Ik ben zelf historicus, dus ik liet snel weten dat ik dat ook belangrijk vind."

Historie interesseert u, een mooie brug naar onze verenging. Hoe heeft u ons leren kennen?

"Ik werd uitgenodigd voor de presentatie van

het Jaarboekje. Destijds in de Lokhorstkerk, nu is dat in de Hooglandse Kerk. Ik zag dat het een lange traditie had en vond het opmerkelijk dat er zoveel mensen bij elkaar waren. Ik heb ook weleens een voordracht gehouden voor de vereniging: over de Vermakelijke Leidse Buitencingels. Het boekje is onlangs opnieuw uitgegeven. Als ik aan de HVOL denk, dan denk ik aan de Hooglandse Kerk vanwege de Dies. Elke voorzitter had zo de eigen stijl."

Welke wens heeft u op het gebied van erfgoed?

"Erfgoed moeten we koesteren. De ruimtelijke kwaliteit daarbij is belangrijk, het is breder dan alleen de instandhouding van het gebouw. Daar gaan we nog weleens slordig mee om. Erfgoed is belangrijk voor onze stad. We zouden jongere mensen daarin mee moeten nemen. Jij bent zelf jong, misschien kan je zelf daarin een rol spelen."

Onlangs speelde de kwestie over Marinus van der Lubbe. Vindt u dat hij moet worden herbegraven in Leiden?

"Ik zou het niet doen. Dat hij in Duitsland ligt begraven is ook onderdeel van de wereldgeschiedenis. We weten dat hij het was, er was veel rumoer over. Ik zou hem nu met rust laten."

Welk gebouw mist u en welk gebouw mag van u weg?

"We hebben besloten dat het Stadsbouwhuis en het oude Belastingkantoor gesloopt gaan worden. Een keuze die onder vuur lag. Ik deel de conclusie dat het voor de stad beter is om die te slopen. Die moeilijke afweging moet je soms maken. Verder pleit ik ervoor om heel zorgvuldig om te gaan met erfgoed. Wat ik mis? In Arnhem hadden we een hele mooie koepelgevangenis, inmiddels niet meer als zodanig in gebruik. Dat gebouw is zo spectaculair, zoiets zou Leiden niet misstaan."

Wat zijn nare momenten die u zijn bijgebleven?

De dreiging van de school shooting in 2013 vond ik heel heftig. Ik weet het nog goed: ik was onderweg naar de verjaardag van mijn zus toen ik het bericht kreeg, ik ben toen teruggegaan naar Leiden. Er was een bericht op social media gezet dat er een leraar Nederlands zou worden neergeschoten in Leiden. De politie

nam het serieus. Wat doe je dan? Alle schoolleiders kwamen bij elkaar. Het bericht kan fake zijn en dan is alles wat je doet belachelijk. Maar het kan ook echt zijn, en dan is alles wat je niet doet heel erg. Wat gingen we doen? De schoolleiders besloten de scholen te sluiten de volgende dag. De scholen werden bewaakt door politie. En dat ging wel goed. De vraag was vervolgens: hoe schalen we af? We kunnen de scholen niet maanden dichthouden. Dat waren spannende momenten. Wat dan wel weer grappig was, er ging een groot gejuich op onder scholieren omdat de scholen dicht gingen. Maar niet bij mijn zoon, hij vroeg me nog waarom dat niet voor zijn school gold, dat vond hij erg jammer, haha.”

Ik denk dat mensen ook aan de affaire met Benno L. moeten denken. Ik vond het heel krachtig hoe u op de fiets naar de menigte was gekomen.

“Dat was ook impactvol ja. Als mensen boos zijn, kun je er het beste naartoe gaan en met hen praten.”

En welke mooie momenten blijven u bij?

“Er zijn veel memorabele momenten. De viering van 3 oktober vind ik heel bijzonder. Zo identiteitsbepalend, mensen zijn blij en iedereen mag meedoen. Echt geweldig. Ik ben daarnaast ook heel trots op de open houding van Leidenaren ten opzichte van asielzoekers. En ik vind het mooi dat de stad zich met succes heeft vastgehouden aan de titel ‘stad van ontdekkingen’. Als je bijvoorbeeld kijkt naar het aantal banen toen en nu. Bij mijn aantreden waren er in Leiden 56.000 banen en waren we meer een woonstad dan werkstad. Nu zijn we gegroeid naar 74.000 banen, en dus meer een werkstad.

Iets anders waar ik trots op ben is hoe oud en nieuw positief is veranderd in Leiden. Toen ik hier begon, kreeg ik overdracht van mijn voorganger Wolter Lemstra over oud en nieuw 2002-2003. Ik las dat en belde hem meteen: ‘Wolter, dat had je ook even kunnen vertellen. Ik schrik me lens.’ Bushokjes kapotgeslagen, flitsers opgeblazen, vuren. Dat kende ik niet, in Arnhem was het al heel erg als er een ruit was ingeslagen. Maar hier was alles kapot. Toen hebben we dat elk jaar kunnen verminderen. De problemen van destijds zijn er niet meer. Daar ben ik trots op. Ik wilde van de vuren af,

gedoogvuren werden ze genoemd. Je mocht nog wel een vuur stoken, maar daar moest je voortaan wel een vergunning voor aanvragen. Dat gebeurde een keer, maar daarna niet meer. Niemand wilde de verantwoordelijkheid hebben. Ik ging in gesprek met jongeren in de Kooi. Ze keken me glazig aan: ‘Burgemeester, je begrijpt het niet. De lol zit hem niet in het vuur, maar in het feit dat het niet mag’. Dat had ik verkeerd begrepen, haha.”

Wat gaat u missen?

“De hartelijke manier waarop mensen je tegemoet treden. Het ambt heeft iets magisch. Je wordt uitgenodigd, mensen zijn vriendelijk. Op de markt spreken mensen me zo aan. Toen mijn kinderen klein waren, vond ik het heel leuk om samen met hen boodschappen te doen. Dat bleven we doen toen ze wat groter werden. Maar toen ik hier begon, zeiden ze na twee keer meegaan: ‘dit doen we niet meer, het duurt veel te lang.’ In de supermarkt word je als burgemeester ook gewoon aangesproken natuurlijk, haha.”

Voelt u zich een echte Leidenaar?

“Enorm. Ik hou van deze stad, dit zit helemaal in mijn lijf.”

Wat gaat u nu eigenlijk doen?

“Ik ga formeel met pensioen. Eerst op vakantie. Als ik terugkom dan ziet de wereld er heel anders uit. Ik ga vast nog wat klusjes doen, misschien nog wat schrijven. Ik ben niet bang om in het zwarte gat te vallen.”

*Marleen Hogendoorn
interviewt de
burgemeester.*

In Oud Leiden Nieuws publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u natuurlijk nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue.

Dit keer de verhalen van Schelte Zeilstra, Toos Harteveld-Kroesemeijer en Jaap Koome.

Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone' Leidenaars

Van vivisectie tot haring en wittebrood

| Tekst: commissie Stem van Leiden

Schelte Zeilstra werd begin 1940 in Leiden geboren als oudste van vijf kinderen. Moeder was huisvrouw, vader schoenmaker. Hij was actief in de gereformeerde kerk, onder andere als bejaardenouderling. De opvoeding in het gezin was vrij streng, wat niet altijd meeviel voor Schelte die nogal baldadig kon zijn. Er was geen luxe thuis, maar de kinderen kwamen niets tekort. Zijn eerste jaren woonde Schelte in de Kraaierstraat, waar zijn ouders aanvankelijk een melkzaak hadden. Later verhuisde het gezin naar de Willemstraat in het Noorderkwartier.

Watervogels

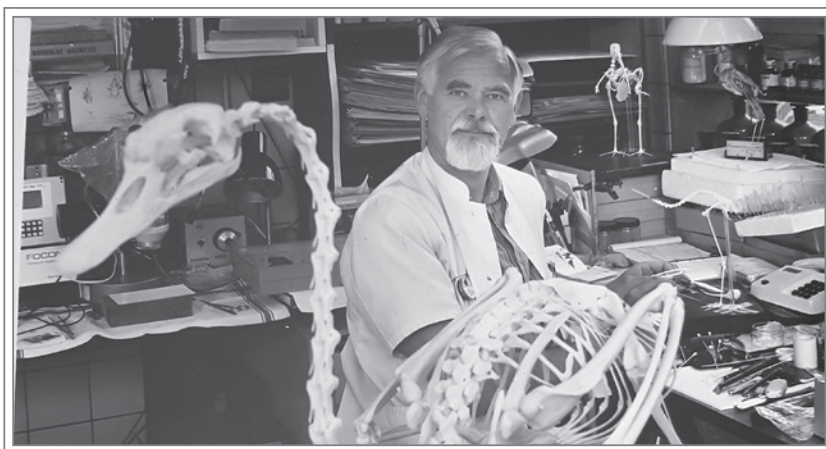
Na de lagere school volgde Schelte nog een paar jaar voortgezet gewoon lager onder-

wijs. Toen prof. Van der Klaauw een jongste bediende zocht voor zijn vakgroep Biologie, koos hij Schelte, op voordracht van het hoofd van de school. Schelte, destijds veertien jaar, ging naast zijn werk naar de avond-mts, Mathesis Scientiarum Genitrix op de Pieterskerkgracht.

Na de militaire dienst kon Schelte weer terug in zijn baan bij de afdeling Morfologie van de universiteit, waar hij de opleiding voor amanuensis deed en cursussen Dierkunde en Biotechniek. Tijdens de cursussen werkte hij in het Academisch Ziekenhuis. Hij leerde er vivisectie en prepareren, voornamelijk van watervogels. Er werd veel samengewerkt met het Natuurhistorisch Museum, het latere Naturalis, dat destijds in de Raamsteeg gevestigd was. Soms ging Schelte dan naar de faculteit voor diergeneeskunde in Utrecht om dode dieren op te halen. Als daar reptielen bij waren, slangen, krokodilletjes of leguanen, ging hij ermee naar conservator dr. Hoogmoed van het Natuurhistorisch Museum, die hielp met het determineren.

Na 40 jaar moest Schelte met pensioen. Hij voelde daar niets voor, was pas 55 jaar, maar het was verplicht. Hij bleef nog aan als gastmedewerker in de practicumzaal, maar na verloop van tijd hield hij het voor gezien. Er waren meer dan genoeg andere dingen in het leven die hem boeiden. Zoals de 3 October Vereeniging, waarvan hij al bijna 30 jaar lid is. Hij begon bij de optochtcommissie, en maakt nu nog deel uit van de commissie Haring & Wittebrood en Hutspot: "Inschrijven en daarna uitdelen; hart-

Schelte Zeilstra.

stikke leuk, ja.” Iets doen voor de Leidenaars, vindt Schelte een prettige gedachte. Maar hij houdt ook van evenementen: “Ik vind het leuk

om daar een bijdrage aan te kunnen leveren. En ik vind het prachtig om in zo’n pakje rond te lopen.”

Verraden en aangebracht voor een tientje...

Jaap Koome werd op 1 oktober 1923 als oudste van zeven kinderen geboren in de Formosastraat. Het gezin verhuisde naar de Lombokstraat en vervolgens naar de Aloëlaan, waar Jaap zijn prettigste tijd doorbracht. Het huis was ruim, met een grote tuin. De buurt was gezellig en je kon er voetballen op het nabijgelegen Schuttersveld. Eigenlijk mocht dat niet, maar als de politieagenten ‘Kleine Ko’ (klein van stuk) en ‘de Vierkante Stuiver’ (die even breed als lang was) in zicht kwamen, vluchtten de jongens over zelfgemaakte, onzichtbare dammetjes in de sloot.

Het werken met planten en bloemen was iets dat Jaap trok. Vader stuurde hem naar de mulo, maar hij wilde niet. Na een paar jaar verzet liep het helemaal spaak op school en mocht hij als volontair gaan werken bij de kwekerij van Smeets op de Aloëlaan. Zes dagen in de week, van ‘s morgens zeven tot ‘s avonds zeven. “Heerlijk, heerlijk!”

Een aantal jaren later kreeg hij een betaalde baan bij bloemenhandel Buurman op het Utrechtse Jaagpad.

De datum 17 maart 1943 staat hem nog in het geheugen gegrift. Hij moest een boekje afleveren in de Thorbeckestraat, maar hij kon het adres niet bereiken. Het gebied was afgezet door de Grüne Polizei en de SS. “Raus! Raus!”, werd er geschreeuwd. Alle kinderen uit het Joodse weeshuis werden weggevoerd. Negen-tien jaar was Jaap toen hij daar getuige van was en nu, ondanks zijn hoge leeftijd, gaat hij nog elk jaar naar de herdenking in de Roodenburgerstraat.

Een jaar na die gebeurtenis kreeg hij een oproep om naar Duitsland te gaan. Hij dook onder bij een tante, maar het thuiszitten was onverdraaglijk. Op een dag besloot hij naar de

volkstuin te gaan. Om de hoek van de Kraai-erstraat liep hij twee mannen in de armen die hem oppakten en naar het politiebureau op de Zonneveldstraat brachten. Daar kregen beiden een tientje. Verraden en aangebracht voor een tientje...

Hij werd op transport gesteld naar Duitsland, waar hij als tuinman werd geselecteerd om bij een oude boerin te gaan werken. Haar man en zoons vochten aan het front. Op een ochtend riep zij hem: “Holländer! Holländer! Die Amerikaner sind da!” Ze waren vrij.

Na de oorlog

Het was in die tijd moeilijk om aan werk te komen, maar door bemiddeling van zijn vader kreeg Jaap een maand na zijn terugkeer een baan bij de plantsoendienst, onder andere in de Hortus. Hij heeft er tot zijn pensioen gewerkt. ‘s Avonds ging hij naar de tuinbouwschool op de Boommarkt, waar hij op zijn 29e zijn diploma kreeg.

Een mooie herinnering is het eredoctoraat van Churchill. Met een handkar liep hij naar potten-

Het politiebureau aan de Zonneveldstraat.

Foto: Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

bakkerij Zaalberg op de Hoge Rijndijk om er grote schalen te halen. Met z'n vijven maakten ze die op met bereklauwen en riddersporen voor in de Pieterskerk. Schitterend. Na zijn huwelijk fietste hij, om wat bij te verdie-

nen, 's ochtends om kwart voor vier met een collega naar Oegstgeest om de tuin van een hoofdonderwijzer bij te houden. Tot kwart voor zeven, want om zeven uur begon het gewone werk.

Niet naar de mulo, wel naar de universiteit

Catharina (Toos) Harteveld-Kroesemeijer werd als oudste van drie meisjes op 27 juni 1927 geboren in Leiden. Vader werkte als vrachtwagenchauffeur bij de Stoomzeepfabriek De Gekroonde Haan, van Dros en Gebr. Tieleman.

Geldgebrek verhinderde dat Toos na de lagere school naar de mulo ging. Ook de vakschool was een dagopleiding waarvoor geen geld was, maar moeder wist het zo te regelen dat Toos 's ochtends een betaald baantje in de huishouding kreeg, zodat ze in de middag en avond een opleiding kon volgen. Ze haalde haar diploma's lingerie, costumière en kleermakersvakwerk. Vlak na de oorlog vond Toos een baan op een atelier. Ze kreeg de leiding over twintig meisjes.

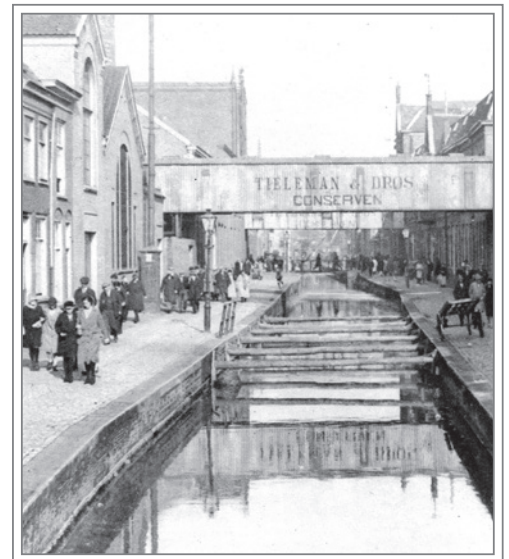
Vervolgens ging zij in Den Haag bij de gebroeders Immeling werken, die uniformen maakten voor piloten. Ze deed er ook haar bedrijfsopleiding voor kleermaker. Op een dag haalde haar echtgenoot haar op en zag mannelijke kleermakers de zaak uitkomen. Zoveel mannen! Dat schoot hem in het verkeerde keelgat. Toos nam ontslag...

Ook haar plan om een hbo-opleiding Sociaal-cultureel werk te gaan volgen, kon niet op zijn enthousiasme rekenen.

Zou wel zakken

Ze troostte hem met de gedachte dat ze toch voor het toelatingsexamen zou zakken omdat het haar immers aan vooropleiding ontbrak. Maar ze slaagde. En toen ze haar hbo-diploma had, zei hij tot haar verbazing dat ze ook wel naar de universiteit kon. En dat deed ze.

Ook die studie verliep goed, tot aan de laatste

Tieleman en Dros. Foto: Collectie Stichting Industrieel Erfgoed Leiden.

stap: het schrijven van een scriptie waarvoor ze onderzoek moest doen. Juist op dat moment werd haar vader ziek. Ze sprong al bij omdat moeder ziek was, maar nu viel de zorg niet meer te combineren met de studie.

Afstuderen kwam er niet meer van. Maar werken in de praktijk des te meer. Toos zette samen met anderen VOS-cursussen op (Vrouwen oriënteren zich op de samenleving) en opfriscursussen voor vrouwen met alleen lagere school. Ook voor Poolse vrouwen organiseerde ze cursussen, met een tolk.

Nieuwsgierig naar meer van deze verhalen?

De Stem van Leiden heeft bijna 150 interviews afgenomen en levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat.

Vrijwel alle verhalen zijn te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken, www.erfgoedleiden.nl onder **Collecties > Uw verhalen**.

Van de Lakenhal tot Berbice: ook Leiden liet sporen na in het slavernijverleden

Leiden heeft geen hoofdrol gespeeld in het Nederlandse slavernijverleden. Maar zeker wel een bijrol. Ook Leiden heeft sporen nagelaten in het slavernijverleden. De afgelopen jaren hebben Leidse historici onderzoek gedaan naar deze sporen. Dit heeft geresulteerd in een aantal interessante publicaties.

Tekst: **Marijn Kramp**

Een toegankelijk overzichtsdocument voor het Leidse slavernijverleden is Mapping Slavery (mappingslavery.nl). Deze digitale kaart maakt niet alleen de sporen van het Amsterdamse slavernij verleden zichtbaar maar ook die van Leiden en omgeving. 52 pinnen op de stadskaart geven plekken aan die iets met het slavernijverleden van de Leidse regio te maken hebben.

Zo is er aandacht voor de buitenplaatsen van plantagehouders zoals Rusthoff in Sassenheim en Berbice in Voorschoten, en er staan pinnen op adressen waar vrije zwarte Leidenaars woonden en Leidse geleerden die een link met slavernij hebben.

Uiteraard staat de Lakenhal op de kaart. Niet alleen omdat in het museum een aantal opmerkelijke schilderijen uit het koloniale verleden hangen, maar ook vanwege de vroegere functie als centrum voor de bloeiende textielindustrie die belangen had in de driehoekshandel. Lakens maakten onderdeel uit van de driehoekshandel. Op plantages werden kleurstoffen geteeld. Die kwamen met andere producten als koffie en suiker naar Nederland. Ze werden gebruikt om doek (Annabas) te verven voor West-Afrikaanse heersers. Begin 18e eeuw werden deze stoffen geruild voor slaven, die vervolgens weer naar de plantages werden verscheept. Een van de handelsschepen die tussen Nederland, West-Afrika en Brazilië voer, heette Leijden.

Leidse weeshuis

Het Leidse weeshuis op de Hooglandse Kerkgracht heeft ook een pin. Dit omdat de weeskinderen nog weleens werden verkocht aan plantagehouders overzee en daar te werk werden gesteld. De levensloop van Jan Catheau, een verhaal dat Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) recentelijk publiceerde, is daar een opmerkelijk voorbeeld van.

Op 19 mei 1658 schrijft de 20-jarige Leidse Jan Catheau een smeekbede aan zijn Leidse leermeester Jochem Raapers. Jan, die zijn jeugd doorbracht in het Leidse weeshuis, is door zijn peetvader voor 1200 pond suiker verkocht als

Berbice in Voorschoten.

‘slaaf’ aan een plantagehouder op Barbados. Daar moet hij nog vijf jaar dienen, maar hij vreest voor die tijd doodgeslagen te zijn door de koper en diens vrouw. Als Raapers de jongeman heeft proberen te helpen, heeft dat er in ieder geval niet toe geleid dat Jan terugkeerde naar Nederland. In het archief is te vinden dat zijn zus in 1675 aangeeft dat Jan al twintig jaar in het buitenland is.

Doopregisters

Ook is er aandacht voor de kerken waar ‘moren’ gedoopt werden. Kerkregisters vermelden soms waar de persoon in kwestie vandaan kwam en met wie hij/zij mee is gereisd naar Leiden.

Nederlanders in de west of oost namen soms een tot slaafgemaakte mee naar Nederland,

maar aangezien slavernij in Nederland verboden was, was het dan altijd de vraag of en wanneer dat een ‘issue’ werd, legt Susan Suër van Erfgoed Leiden uit. Soms werden tot slaafgemaakte mensen doorgegeven in Nederland, wat ook niet mocht, of ze werden vrijgelaten.

Met enige regelmaat lieten deze nieuwe Leidenaars zich dopen in een van de Leidse kerken uit die tijd. In de doopregisters wordt bij de doop soms de voormalige eigenaar vermeld. Soms is die ook getuige van de doop zoals het geval is bij Josef Christiaan van Moorwijk. Hij kwam als slaafgemaakte mee naar Leiden met Gerardus Riemersma die bemoeienis had met de plantage aan de Commewijne rivier. Riemersma is getuige van de doop van Van Moorwijk in 1750. Van Moorwijk trouwt een jaar later met Johanna van Klaveren, een Leidse vrouw.

*Binnenplaats van het Leidse weeshuis aan de Hooglandse Kerkgracht.
Foto: Wim Dijkman.*

Dat is bijzonder omdat het een gemengd huwelijk in die tijd zelden voorkwam.

Maker van deze kaart Max Urai, wil met dit overzicht laten zien dat slavernij en kolonialisme eeuwenlang onderdeel waren van het dagelijks leven van de stad. Hij kon voor de digitale weergave putten uit het eerder verschenen boek *Sporen van Slavernij in Leiden*, dat Geert Oostindie en Karwan Fatah-Black in 2017 uitbrachten en dat in een tweede druk weer in de winkels ligt.

Sporen van Slavernij in Leiden

Het boek *Sporen van Slavernij in Leiden* maakt het Leidse slavernijverleden inzichtelijk in een goed leesbaar vierluik. 'Zwart en wit' gaat over zwarte mensen, al dan niet slaaf, in Leiden en witte mensen die met hen te maken hadden.

'Universiteit en intellectuelen' onderzoekt de rol van de universiteit. Over hoe de universiteit, haar docenten en studenten zich al dan niet uitspraken over de slavernij. En 'Collecties en schilders' biedt een rondgang langs de sporen van het slavernijverleden in de Leidse musea. Zo herbergt Naturalis historische collecties uit de koloniën en heeft Volkenkunde allerlei attributen die afkomstig zijn van slaafgemaakten en de plantages waarop zij te werk waren gesteld. 'Bestuurders en ondernemers' gaat over stadsgenoten die betrokken waren bij de slavenhandel en slavernij.

Een van hen is Daniel van Eijs (1688-1739). Geschiedenisstudent Sjoerd Ramackers deed onderzoek naar Van Eijs. Lange tijd werd aangenomen dat de lakenhandelaren investeerders of beleggers werden toen de lakenhandel rond 1725 vrij snel ineensloot door de opkomst van goedkopere stoffen. Maar dat dat lang niet voor alle handelaren opging, blijkt uit het verhaal van Van Eijs.

Van Eijs had niet de luxe om te gaan rentenieren en kocht zich in op plantages in Berbice (tegenwoordig Guyana). Twee daarvan kregen namen die verwijzen naar de Leidse regio: Klein Poelgeest, een kasteel in Koudekerk aan den Rijn, en Groot Poelgeest dat mogelijk gelinkt is met Oud Poelgeest in Oegstgeest waar familielid Herman Boerhaave woonde.

Zijn naaste medewerker Gordian Teller en zijn neef Gillis Mentz reisden voor Van Eijs naar Berbice af om de plantages te stichten en op te bouwen. Van hun correspondentie met Van Eijs zijn achttien brieven bewaard gebleven die

een goed inzicht geven in het leven op de plantage en hoe er in die tijd gedacht werd over de slaafgemaakte mensen.

Buitenplaats Berbice

Ook Hendrik Staal (1782-1824) had wat later in tijd belangen in plantages in Berbice. Hij was de man die de naam verbond aan de Leidse regio door de buitenplaats Allemansgeest om te dopen tot Berbice. Staal werkte rond 1807 als jurist in Nieuw-Amsterdam, zoals de hoofdstad van de Hollandse plantagekolonie Berbice heette. Als advocaat en zaakgelastigde voor grote suikerplanters verdiende hij er een fortuin. Ook leerde hij er zijn vrouw kennen, Catharina Kip. Zij erfde na de dood van haar moeder, de katoenplantage Caap Batavia in de op Berbice gelegen kolonie Essequibo wat toen al Brits gebied was. Daar werkten veel slaven.

Toen de twee om gezondheidsredenen naar Holland teruggekeerden, kocht het echtpaar Staal-Kip de hofstede Allemansgeest bij Leiden. Ze verbouwden de buitenplaats en vernoemden het naar de bron van hun rijkdom Berbice.

Berbice is heden ten dage vooral bekend vanwege de slavenopstand die daar op 23 februari 1763 (dus voor de geboorte van Hendrik Staal) begon. De 3833 slaafgemaakten wisten de 346 blanken te verjagen. Ongeveer veertig blanken werden daarbij gedood. Tijdens de strijd werden plantages verwoest en huizen verbrand. Na tien maanden werd het gebied heroverd. Ongeveer 1800 slaafgemaakten lieten het leven bij de opstand en de onderdrukking daarvan.

Voor wie zich nu afvraagt, hoe het zit met de naam Allemansgeest, boerderij Rust-Wat verderop op de landerijen aan de Vliet, werd later toegevoegd aan de buitenplaats en voortaan Allemansgeest genoemd. Daar zit nu het gelijknamige restaurant in.

Zeven vragen aan Jacintha Groen, de organisator van Ketikoti in Leiden

‘Stadhuisplein is mooie plek voor herdenkingsmonument’

Dit jaar is het 150 jaar geleden dat de slavernij werd afgeschaft. Een van de bekendste gezichten van de herdenking van het slavernijverleden in Leiden is Jacintha Groen. Met haar Stichting Songs of Freedom organiseerde zij in het kader van Ketikoti (Gebroken Ketenen) onder andere de jaarlijkse herdenking van het slavernijverleden en het Ketikoti muziekfestival Songs of Freedom op de Beestenmarkt.

Tekst: **Marleen Hogendoorn**

Waarom vond je het belangrijk dat er in Leiden een herdenking voor het slavernijverleden werd georganiseerd?

“Nazaten van slaafgemaakten (Surinamers en Antillianen) wonen overal in Nederland. Tot nu toe konden zij dat alleen herdenken en vieren in Amsterdam. Het is goed dat er ook herdenkingen/vieringen komen in andere steden. Goed voor de nazaten, maar ook voor de gehele bevolking, omdat met zo'n herdenking of viering tegelijk een beetje de aandacht wordt gevestigd op ons koloniale verleden, ook op de minder mooie kanten. Daarover wordt in het onderwijs weinig verteld. Verder blijkt uit recente onderzoeken dat vroeger overal in Nederland overheden en bedrijven, eigenlijk de hele samenleving, op een of andere manier betrokken was bij de koloniale handel en wandel. Dus dat is niet alleen een zaak van Amsterdam.”

Zijn er in onze stad veel sporen te vinden uit het slavernijverleden?

“Ja ik verwijs dan naar de gids van Karwan Fatah-Black en Gert Oostindie *Sporen van Slavernij in Leiden*. In opdracht van de gemeente zal er nu verder onderzoek worden uitgevoerd door de Universiteit Leiden, dit naar aanleiding van een petitie opgesteld door Stichting Songs of Freedom en anderen en een daaropvolgende motie van de Leidse gemeenteraad.”

Rutte bood zijn excuses aan voor het slavernijverleden, en recent ook onze Koning. Hoe was dat voor jou?

“De excuses kwamen bij mij echt binnen, vooral die van de koning, omdat ik vind dat hij het zo oprecht mogelijk heeft gedaan. Ik ervaar de erkenning van leed en excuses als een waardevol gebaar, die mijn voorouders verdienen. Zij werden mishandeld en onmenselijk bejegend. Dat vraagt om excuses, zeker door de overheid. Ik ben me ervan bewust dat de mensen die nu leven, daar niet voor verantwoordelijk zijn, maar de doorwerking van

het verleden is vandaag de dag nog heel goed te voelen door de nazaten van de tot slaafgemaakte Afrikanen.”

Hoe heb je de herdenking op 30 juni ervaren?

“De herdenking bij Museum Volkenkunde heb ik als zeer bijzonder en mooi ervaren. 10 jaar terug was er geen aandacht voor in Leiden. Daarom begon ik toen in mijn wijk, de Mors, met een miniherdenking en viering in één. Nu waren er alleen al bij de herdenking meer dan 300 mensen aanwezig. Het was een bezinnend en betekenisvol moment met vooral een goede speech van onze burgemeester.”

Wat wordt er het komende jaar georganiseerd in Leiden?

“Heel veel. Ik zal een paar onderdelen noemen. Op 3 september is de Van Eck-lezing over slavernij en emancipatie. In november organiseren we een Ketikoti seniorencollege. Maar verder ook diverse tentoonstellingen, theaterproducties en dialoogtafels.”

Zou Ketikoti een vrije dag moeten worden in ons land?

“Ik hoop het niet alleen, maar het is zowat een must, omdat je bij een vrije dag stilstaat, waarom ben ik vrij? De vrije dag geeft ruimte om te bezinnen en vooral ook om te vieren. Met name op scholen staat men stil, er wordt extra aandacht geschonken aan het thema Ketikoti. Ik ben basisschoolleerkracht en weet hoe dat werkt. Wij gaan in op de materie, collega's gaan zich beetje bij beetje hierin verdiepen. Verhaaltjes worden voorgelezen, gedichten worden geschreven, liedjes worden aangeleerd en gezongen, er worden knutselopdrachtjes bedacht en uitgevoerd, documentaires en filmpjes worden vertoond en nabesproken.”

Zou je een monument in Leiden willen voor de herdenking? Zo ja, waar en wat?

“Ja, ik zou heel graag willen dat er een monument komt in Leiden ter herdenking van de Trans-Atlantische Slavernij. Wat het wordt weet ik nog niet. Liefst op een toegankelijke plek in de openbare ruimte, zoals het plein van het stadhuis.”

LEZING

Dirk van Eck-lezingen over slavernij en emancipatie

Op zondag 3 september vindt de jaarlijkse Dirk van Eck-lezing over sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken plaats. Het thema is: Leiden en de Cariben: Van Slavernij tot Emancipatie.

Vier korte lezingen richten zich op de soms verrassende geschiedenis van de relatie tussen Leiden en de Cariben. Want ook de stad Leiden en haar universiteit spelen een rol in de geschiedenis van slavernij en emancipatie. Het is niet meer dan logisch dat we daar stil bij staan in het jaar dat we vieren dat de slavernij 160 jaar geleden officieel (en praktisch gezien: 150 jaar geleden) werd afgeschaft.

De lezing bestaat uit vier korte lezingen van telkens een kwartier en wordt afgesloten met een discussieronde.

1. Over Leiden, haar rol in de West-Indische Compagnie en de betrokkenheid van Leidse burgers bij de slavernij in de Cariben in de zeventiende en achttiende eeuw
2. Over de Universiteit Leiden en (de discussie over) slavernij van de zeventiende tot de negentiende eeuw
3. Over de Surinaamse Studentenunie in Leiden en de herontdekking van Anton de Kom in de jaren zestig en zeventig
4. Over het belang van het lokaal herdenken van (de afschaffing van) de slavernij

Na de lezingen is er uitgebreid ruimte voor vragen en discussie.

De lezing begint om 14.30 uur (inloop vanaf 14.00 uur) en is gratis. De locatie wordt bekendgemaakt via de website.

Podcast Leidse Schatten

Fenna Ijtsma en Mariska van der Veen starten podcast over koloniale verleden van Leiden

Met hulp van de Historische Vereniging Oud Leiden, Museum Volkenkunde en de Gemeente Leiden starten de Leidse Schatten een nieuwe podcast over het koloniale verleden. Want in Leiden zijn daar zeker sporen van te vinden. Fenna Ijtsma en Mariska van der Veen lanceren de podcast, die nog nu de werktitel 'Een koloniaal verleden van Leiden' heeft, deze maand.

Tekst: **Marleen Hogendoorn**

Fenna Ijtsma en Mariska van der Veen, beiden 29 jaar en afgestudeerd historici, leerden elkaar kennen bij de master Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit Leiden. De een is werkzaam in de Universiteitsbibliotheek en de ander is redacteur bij het platform DIT van de EO. Daarnaast maken ze als freelancers verschillende podcasts.

We kennen de makers van de eerdere podcastserie over Leidse onruststokers door de eeuwen heen, die jongeren moet interesseren voor de Leidse geschiedenis. "Leiden heeft veel mooie verhalen, maar wij kennen ze eigenlijk niet zo goed; zelfs al zijn we geschiedenisstudenten," zeiden ze destijds. En natuurlijk houden historici van mooie verhalen. Onruststokers die voorbijkwamen in de podcast waren de bekende Goeie Mie en Marinus van der Lubbe, maar ook de niet zo bekende straatrover Henricus Cuppens.

De podcast werd goed beluisterd en toen het af was, wilden ze eigenlijk wel weer een nieuwe podcast opnemen. **Mariska:** "We lazen de gids Sporen van de Slavernij in Leiden, en onze interesse was gewekt. Fenna specialiseerde zich tijdens haar bachelor en master in koloniale geschiedenis. Zij heeft veel kennis op dit gebied. We vroegen ons af, zijn er echt sporen in onze stad van het

koloniale verleden te vinden? Het antwoord is dus ja."

Fenna vervolgt: "Iedereen moet deze geschiedenis weten. Waarschijnlijk leerde je er op school niet zoveel over. De geschiedenisboeken schrijven meer over de 'helden' uit het koloniale verleden." **Mariska:** "Terwijl onze maatschappij was verbonden met de koloniën. Het was gewoon zo en het werd gewoon geaccepteerd. In mijn hoofd was het: je hebt het koloniale verleden en ons eigen verleden. Maar het hoort bij elkaar. Ik vind het belangrijk dat meer mensen dat weten."

Kunnen jullie een tipje van de sluier lichten over de nieuwe podcast?

Fenna: "We gingen met botanist Tinde van Andel in de Hortus Botanicus op zoek naar een bepaalde plant. De plant was heel belangrijk voor de Marrons in Suriname. Ze moesten zich beschermen tegen de witte kolonisten. Ze hadden een plant gevonden met kleine ronde besjes, hele harde besjes. Die gebruikten ze als kogels, want wapens hadden ze niet. Die plant staat dus in de Hortus."

Wow, wat bijzonder. Hoe kom je op dat verhaal?

"Via via hoor je mooie verhalen, we vonden dit ook heel bijzonder," zegt **Mariska**. Verder gaan de dames onder andere langs bij

het depot van Boerhaave, praten ze met de directeur van Museum Volkenkunde en de mensen achter Mapping Slavery.

Als je door de stad loopt, zijn er dan zichtbare verwijzingen te zien?

Mariska: "In Transvaal zijn de straatnaambordjes zichtbaar die verwijzen naar vooraanstaande mannen die betrokken waren bij de Boerenoorlog in Zuid-Afrika en natuurlijk de naam 'Transvaal' an sich. Oud Leiden heeft in de archieven brieven liggen van een plantage-eigenaar, het waren nare verhalen om te lezen. Hij spreekt over de tot slaaf gemaakten alsof het goederen zijn. Op de Oude Singel staat een huis van een plantage-eigenaar, de inrichting van het huis schijnt nog in koloniale stijl te zijn. We hebben er aangebeld, maar niemand deed open. Ook in de Lakenhal hangt een schilderij met een kleine zwarte jongen tussen de witte rijke mensen."

In Leiden vond in juli de feestelijke aftrap van Ketikoti plaats. Er wordt ook gesproken over een monument voor Ketikoti. Wat vinden jullie daarvan?

Mariska: "We hebben veel monumenten in Leiden, maar geen een die refereert naar het slavernijverleden. Een plek om te herdenken is nodig. Het lijkt mij ook heel mooi als 1 juli een nationale feestdag wordt, een dag dat je met z'n allen de afschaffing van de slavernij viert."

Er zijn zeven afleveringen, elke aflevering staat er een bepaald thema centraal waarover verschillende sprekers worden geïnterviewd. De podcast is via de bekende kanalen te luisteren, en natuurlijk ook via de website van HVOL.

Mariska van der Veen kijkt met Jori Zijlmans, curator bij de Lakenhal, naar een schilderij in de Lakenhal waarop een zwart jongetje is te zien. Wat is zijn verhaal?

Lakenhal mist kritische reflectie op slavernijverleden

Het slavernijverleden is een pijnlijke geschiedenis. Ook voor Leiden. Uit onderzoek bleek een paar jaar geleden dat een direct verband bestaat tussen de Leidse lakenindustrie en slavernij.

In dit Herdenkingsjaar staan veel musea stil bij de verschrikkingen van uitbuiting, discriminatie en racisme. Het Rijksmuseum besloot al in 2021 op een kritische manier en vanuit een ander perspectief te kijken naar kunstwerken uit de collectie en daar een ander verhaal bij te vertellen. Het Amsterdam Museum liep voorop door de term 'Gouden Eeuw' te vervangen door het neutrale 'zeventiende eeuw', om duidelijk te maken dat dit tijdsgewricht niet alleen staat voor pracht en praal, maar ook voor kolonialisme en gruwelen van de slavernij.

In het Herdenkingsjaar houden meer musea de rol van steden in het slavernijverleden tegen het licht. Ze laten zien hoe in het verleden musea hebben bijgedragen aan een westers en eenzijdig perspectief op onze geschiedenis en onderzoeken hoe het slavernijverleden doorwerkt en verbonden is met de huidige tijd en met de stad.

Museum De Lakenhal besloot in 2020 het Leidse slavernijverleden beter in beeld te brengen. Het is pijnlijk dat drie jaar later, bij aanvang van het Herdenkingsjaar, nauwelijks een woord is toegevoegd aan de summiere tekstjes waarin het stadsmuseum overwegend een romantisch beeld schetst van de lakenindustrie, van het weven en spinnen, van 'pronkstukken' uit de 'Gouden Eeuw' en van 'economische en culturele bloei'. Een expositie over Anton de Kom belicht, dit najaar, een van de belangrijkste strijders tegen racisme en uitbuiting. Maar de vaste presentatie mist, in woord en beeld, de urgentie van een kritische reflectie op kolonialisme en slavernij, en dat vinden ze in het museum ook.

In 2007 publiceerde toenmalig Lakenhal-directeur Meta Knol een manifest waarin werd gepleit voor het anti-elitaire museum en een andere presentatie van het kunst- en cultuuraanbod. Helaas is daarvan in De Lakenhal maar weinig in praktijk gebracht. Niet alleen de aandacht voor het slavernijverleden is minimaal. Waar andere musea vrouwelijke kunstenaars meer plek geven heeft De Lakenhal, na de heropening in 2018, werken van vrouwen juist uit de vaste collectie-opstelling gehaald. Een schilderij van Thérèse Schwartze, een van de meest succesvolle vrouwelijke kunstenaars, en werk van Charlotte van Pallandt, een van de belangrijkste Nederlandse beeldhouwers, zijn verbannen naar het depot. In de vaste presentatie is het werk van vrouwelijke kunstenaars nu op één hand te tellen.

Knol verklaarde dat het museum in de nieuwe collectie-opstelling kernverhalen vertelt, zoals over de 'Gouden Eeuw'. Maar die verhalen zijn te statisch en te weinig ontwikkeld door nieuwe inzichten en maatschappelijke actualiteit. Het museum ontbeert daardoor het belangrijkste verhaal: over de betekenis van haar vaste collectie in een actuele lokale, regionale en (inter)nationale, maatschappelijke context. Hedendaagse kunstenaars voegen wel (tijdelijk) actuele accenten toe. Dat is terecht, maar verdient niet het perspectief dat De Lakenhal inclusie en diversiteit onvoldoende in de vaste collectie weet te verankeren. Het is allemaal te mannelijk, te westers en grosso modo net zo traditioneel als voorheen. Onderzoek, nieuwe inzichten en een nieuwe werkelijkheid moeten De Lakenhal inspireren tot een andere blik op de collectie-presentatie en het herstellen van de disbalans.

Jan Rijsdam

Wilt u ook een opiniestuk schrijven voor Oud Leiden Nieuws?
Mail uw voorstel naar de redactie via oln@oudleiden.nl.

Leiden ooit, vroeger en nu

‘Alsof er vanuit de 19e eeuw naar ons gekeken wordt’

Drie foto's van dezelfde plek. Elk uit een ander tijdperk. Tezamen vertellen ze een nieuw verhaal over de stad. Over hoe Leiden de afgelopen anderhalve eeuw veranderde. Dit najaar verschijnt *Leiden ooit, vroeger en nu* in boekvorm. De makers; Joop Heuzen, Arie de Jong, John Kroon, Kees van der Laken en Bram van Leeuwen markeren hiermee het einde van hun omvangrijke speurwerk.

| Tekst: **Marijn Kramp**

Het begon allemaal ruim twee jaar terug, vertelt Arie de Jong. Toen had hij een uitvoerig interview met John Kroon over de transitie die Leiden heeft doorgemaakt in de jaren zeventig. “John werkte bij het Leidsch Dagblad voordat hij bij NRC aan de slag ging. En hij herinnerde zich een boekje dat de krant in de jaren zeventig had uitgegeven met foto's van toen en foto's van driekwart eeuw eerder van dezelfde plek in de stad. Dat boekje bleek nog te leen bij de openbare bibliotheek. Ik vond het prachtig en ik vroeg aan het HVOL-bestuur of het geen goed idee was dat boekje opnieuw uit te geven, inclusief foto's van nu. Ze waren enthousiast en toen ben ik aan de slag gegaan.”

Een drieluik dus van een plek in Leiden door de jaren heen. Joop Heuzen en Bram van Leeuwen wilden meehelpen. Kees van der Laken kwam erbij voor de foto's en John Kroon wilde de teksten wel schrijven. Ook het Leidsch Dagblad was enthousiast en wilde een geactualiseerde serie waarin het oude fotomateriaal van de krant centraal stond, graag publiceren. Vijftig weken lang.

De samensteller van het oude boekje, Sam Platteel, had zijn hele leven bij het Leidsch Dagblad gewerkt en tegen de grens van zijn pensionering had de krant zijn boekje uitgegeven. “Wij vermoeden dat Platteel zelf een verzameling foto's van eind 19e eeuw had, en dat hij de vaste fotograaf van de krant,

Jan Holvast, opnieuw naar die plekken heeft gestuurd.” Het resultaat daarvan kwam in de krant. Net als de nieuwe versie nu, maar dan met een derde foto erbij. En zoals Platteel er destijds een boek van maakte, zo maken de vijf HVOL-leden er nu ook een boek van. Dit najaar verschijnt dat boek – zie kader – en het is tijdens de Dies te koop.

Leuker én ingewikkelder

“Gaandeweg werd het project steeds leuker en steeds ingewikkelder”, vertelt De Jong. Gescande oude foto's waren namelijk niet goed genoeg. Van der Laken had de negatieven nodig. Veel van Platteels foto's kwamen uit de collectie van Jan Goedeljee. Die wordt door Erfgoed Leiden beheert. Maar Van der Laken moest er ook voor in andere collecties grasduinen.

Het was een enorme klus om aan die honderd foto's te komen, die destijds gebruikt waren. Van der Laken: “Zoeken naar een naald in een hooiberg. Dat was het. Ik ben er een maand of drie vier mee bezig geweest om allerlei beeldbanken door te spitten. De zoektocht naar de negatieven van de oudste foto's, dus die van eind negentiende, begin twintigste eeuw, was behoorlijk succesvol. Daarvan heb ik er meer dan 45 gevonden. Maar de negatieven van de foto's uit de jaren zeventig zijn erg slecht geordend. En het zijn er heel veel. Slechts twee procent van de fotonegatieven uit die tijd is gedigitaliseerd. Gelukkig wilden veel mensen helpen met zoeken.”

De Korevaarstraat in drie tijdperken. Op de oudste foto is de Zijdgracht nog niet gedempt. Toen dat in 1886 wel was gebeurd, werd de weg tussen Levendaal en Zoeterwoudsesingel Korevaarstraat genoemd. Op de hoek met het Levendaal sneuvelden huizen en de oude zeepfabriek van Sanders om plaats te maken voor een supermarkt en parkeergarage. Die openden in 1986 de poorten. Jarenlang was de Korevaarstraat een drukke verkeersader. Maar ook dat is inmiddels verleden tijd. Nu is het vooral het domein van fietsers en bezoekers van de parkeergarage die onder de Garenmarkt is aangelegd.

Opspeuren en opknappen

Van der Laken vond soms foto's die beter waren dan de foto's die Platteel had gekozen voor zijn fotoboek, vertelt De Jong. "Vaak nam de fotograaf een reeks foto's en koos hij er een uit om af te drukken. Maar in de archieven trof Kees vaak ook de overige foto's aan, en soms paste een ander beeld dan beter bij het huidige verhaal. Omdat de uitsnede net iets meer van de omgeving liet zien, of juist wat minder waardoor de focus beter was. Dat leidde tot de vraag hoe heilig de originele selectie, was. Niet, besloten we. Als er een foto gemaakt was die beter in de serie van drie paste, dan kozen we die."

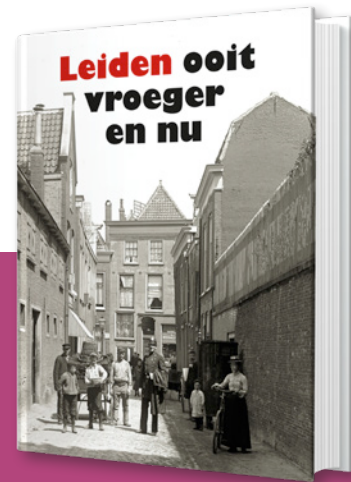
Als de twee foto's uit het verleden waren opgespoord én opgeknapt, want ook dat was vaak nodig, stonden ze voor de uitdaging om een foto te maken die vergelijkbaar is met de foto's van toen. Iedereen die wel eens geprobeerd heeft om een oude kinderfoto opnieuw te maken, weet dat dat lang niet altijd zo eenvoudig is als het lijkt. De omgeving is vaak behoorlijk veranderd waardoor het ingewikkeld is om het juiste standpunt te kiezen merkte Van der Laken. Het standpunt moet kloppen, het tijdstip op de dag, als het kan dezelfde tijd van het jaar. Kroon tenslotte, dook de archieven in om de geschiedenis van het gefotografeerde gebied uit te pluizen. Een klus waar de oud-journalist zich met veel plezier op stortte. Bij elke fotoreeks schreef hij een moderne kroniek. Samen met de foto's voegt dit een nieuw verhaal aan de Leidse geschiedenis toe, vertelt De Jong met gepaste trots.

Auto dominant in straatbeeld

Een van de favoriete afleveringen is die van de Korevaarstraat. "Het karakter van de drie tijdsbeelden die we weergeven komt in die reeks heel sterk tot uitdrukking vind ik. Op de foto uit de jaren zeventig is heel duidelijk te zien hoe sterk de auto het stadsbeeld domineerde in die tijd. In de oudere foto van eind 19e eeuw is dat uiteraard nog heel anders, mensen lopen en staan, maar ook in de huidige foto is de auto weer grotendeels verdwenen. Nu is het de fiets die dominant is in de stad en die je werkelijk overal tegenkomt."

Een andere favoriet is de foto die de voorpagina siert. Het is een foto die eind 19e eeuw

genomen is in de Salomonsteeg. "Mensen moesten in die tijd stil staan als ze gefotografeerd werden. Daarom staan mensen er vaak vrij strak geposeerd op. Op deze foto zie je een groep mensen van verschillende pluimage. Maar dat is niet het enige wat hem bijzonder maakt", vindt De Jong. "Ze kijken je allemaal recht in het gezicht aan. Alsof er vanuit de 19e eeuw naar ons gekeken wordt. Echt heel mooi. Ook omdat die steeg nog helemaal intact is, op het pissoir na dan."

Leiden, ooit, vroeger en nu eind oktober te koop

Eind oktober verschijnt het boek *Leiden, ooit, vroeger en nu* bij uitgeverij Ginkgo. Uitgevoerd op speciaal papier, zodat de foto's haarscherp overkomen. Van vijftig plekken in Leiden is er telkens een foto van einde 19de eeuw, een foto van begin jaren zeventig van de 20ste eeuw en een foto die nu is genomen. Samen met een begeleidende tekst vertelt elk trio foto's een stukje van het verhaal van Leiden.

Dit prachtig uitgevoerde boek, ook een goed idee om cadeau te geven, kost € 20,-, maar leden van de HVOL kunnen het kopen voor € 15,-.

Het boek ligt vanaf eind oktober in de boekwinkels in Leiden en omgeving, maar het is uiteraard te koop na afloop van de Dies (4 november) bij de kraam van Ginkgo.

Een schitterend ideaal

Een sterk verlangen naar een socialistische en humanistische maatschappij, een geloof dat je dat ideaal nooit met geweld kunt bereiken en een algemeen vertrouwen in de effectiviteit van geweldloos verzet. Het zijn kenmerken van een gedreven groep mensen, verenigd onder de naam De Vonk. Een geweldloze/humanistische verzetsgroep tijdens de Tweede Wereldoorlog, die ook deels actief was in Leiden (o.a. Jef Last, Maarten Kulk, Simon Wijnobel). Het scenario: Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog, geterroriseerd door een steeds wreder bezettingsmacht. Persoonlijke herinneringen schetsen een aangrijpend beeld van veelal geweldloos verzet tegen een nietsontziende repressie. We zien moed, angst, twijfel en dromen, maar bovenal hoop dat die vonk van solidariteit en humaniteit sterker zal zijn dan de verschrikkingen van het fascisme. In dit boek geeft Rik Weeda een boeiende aanvulling op het in 1980 verschenen 'Uit de vonk zal de vlam opvlaien'.

Een schitterend ideaal – Rik Weeda

€ 22,95 - Te koop in verschillende Leidse boekhandels

Herdruk Sporen van de slavernij in Leiden

Eeuwenlang was Nederland betrokken bij slavenhandel en slavernij, een geschiedenis van uitbuiting en onverholen racisme. Dat verleden speelde zich niet alleen ver weg af, in Afrika en de Cariben, ook dichtbij zijn er sporen van terug te vinden. Zo ook in Leiden, zoals deze gids in een vierluik laat zien. 'Zwart en wit' biedt vignettes van zwarte mensen, al dan niet slaaf, die ooit in Leiden woonden, en van witte Leidenaren die iets met hen te maken hadden. In 'Bestuurders en Ondernemers' passeren prominente stadsgenoten die betrokken waren bij de Atlantische slavenhandel en slavernij de revue. Onder de noemer 'Universiteit en intellectuelen' wordt besproken hoe de universiteit en haar studenten, docenten en andere intellectuelen in Leiden zich al dan niet – vooral dat laatste – uitspraken over de slavernij. 'Collecties en schilders' biedt een rondgang langs Leidse musea en bibliotheken waar nu nog sporen van het slavenverleden zijn te vinden.

Sporen van de slavernij in Leiden - Gert Oostindie & Karwan Fatah-Black

€ 17,00 – Leiden University Press

Nieuw

Digitale versie 1734

De Vermakelyke Leidsche Buiten-Cingels

In 2011 stelt een Vriend van het Singelpark voor een drie eeuwen oud boek opnieuw uit te geven. Deze uitgave van begin 18e eeuw omvat wandelingen van twee heren, die dagelijks over de buitensingel om Leiden lopen. In 2013 nemen Josee Koning, Marijke Mooijaart en Jan Willem Broekema op zich het boekje te hertalen naar hedendaags Nederlands. Het Leidse leven van 1734 wordt nu toegankelijk voor elke moderne Leidse lezer en andere belangstellenden met de digitale versie van het boek 1734 De Vermakelyke Leidsche Buiten-Cingels. Elke wandeling vertelt over vechtpartijen, fatsoen, kaashandel, buitenhuizen, dronkenschap en hoeren, dorpen in de omgeving, landbouw en veeteelt in de vroege 18e eeuw (na de laatste stadsuitbreiding van 1659). Kortom, je krijgt een idee van 'hoe het was' door de wandeltochten over de buitensingel rond de stad maken. Al lopend kijk je niet naar de binnenstad, maar naar het uitzicht om de stad. Je kunt het zelfs in je leunstoel doorlezen, al dan niet met een plattegrond.

oudleiden.nl/bc-00-intro

Levend Erfgoed

Het thema van de komende Open Monumentendagen op 9 en 10 september is Levend Erfgoed. Een onderwerp waar we in Leiden gelukkig goed mee uit de voeten kunnen. Onze stad is namelijk rijk aan tradities, feesten en verenigingen die levendig gebruikmaken van de stad en deze tot leven brengen en houden. Onze monumenten vertellen veel verhalen die we tijdens het weekend ook graag weer met iedereen delen.

Dit jaar zijn er 32 panden opengesteld, waaronder Scheepswerf Stallinga en molen De Heesterboom en drie kerken. Een fietsroute voert langs plekken van herinnering uit de Tweede Wereldoorlog. De wandelroute gaat langs sporen van het slavernijverleden in de stad. Voor kinderen zijn er activiteiten in de Hortus en op het Ambachtsplein. Zoals elk jaar ontvangen alle Leidse schoolkinderen van de groepen 5 tot en met 8 begin september de gratis Kids-gids met speurroute door de stad.

Pareltjes

Naast monumenten voor en na verbouwing (Apothekersdijk 15 en Nonnensteeg 14), werpen we ook licht op de ontdekking van de micro- en macrowereld (via microscopen in Museum Boerhaave en de Sterrenwacht) en panden zoals de Pieterskerk en Het Sieboldhuis die gratis toegankelijk zijn.

Levend erfgoed komt ook naar voren in het thema verenigingsleven. Hier wordt aandacht aan besteed via de speeltuinen die uniek zijn voor Leiden, Ars Aemula en het Kegelhuis van Sociëteit Amicitia.

Programma en informatie

Het programmaboekje, de Engelse gids en de Kidsgids zijn vanaf 4 september af te halen bij het Infopunt in het stadhuis (ingang Stadhuisplein), Stads kantoor Level (naast station Leiden CS), VVV Leiden, verschillende locaties van BplusC en diverse boekhandels en musea in Leiden.

Meer informatie over het volledige programma, de nevenactiviteiten en het muziekprogramma in samenwerking met contactgroep Leidse koren is vanaf begin september te vinden op de website www.omdleiden.nl. Of volg het

aanbod op social media via Twitter, Facebook en Instagram. Deel je zelf een bericht? Gebruik dan #OMDLeiden.

Kegelbaan Amicitia aan de 2e Binnenvestgracht.

Foto: Wim Dijkman, Leidsch Dagblad 1992.

Volgend jaar ook meehelpen als gastheer, -vrouw of rondleider? Of wil je bestuurslid worden voor de portefeuille van sponsorwerving? Neem dan contact op met de Stichting Open Monumentendagen via info@omdleiden.nl

Achterzijde van voormalig koetshuis (in verbouwing), Nonnensteeg 14.

OMD-lezing 'Zulke studenten heb je gelukkig niet meer'

Lezing door Bart van der Steen

Vrijdag 8 september, 20.00 uur

Rijksmuseum van Oudheden,
Rapenburg 26

Gooiden studenten hete munten naar het volk? In Leiden gaat tot op heden het verhaal rond dat corpsstudenten in het verleden regelmatig gloeiende munten op straat zouden hebben gegooid, die door onwetende kinderen en arme Leidenaren werden opgeraapt, waarop zij lelijk hun handen brandden. Het verhaal wordt gezien als sprekend voor de grote sociale en culturele verschillen die vroeger bestonden tussen studenten en stedelingen. Maar klopt dat verhaal wel? Was dit gebruik echt wel zo wijdverbreid en typisch voor Leiden? En waarom bleef dit verhaal zo lang populair, ook lang nadat het gebruik was uitgestorven.

Peter Burger en Bart van der Steen onderzochten de geschiedenis van het gebruik én van de verhalen die er later over werden verteld. Tijdens deze lezing gaat Bart van der Steen dieper in op het gebruik, haar ontwikkeling en de verhalen die er later over zijn verteld.

Dit zijn ook verhalen die de vrijwilligers van de Stem van Leiden vaak horen, als zij oudere Leidenaren interviewen. Daarom is er tevens een korte presentatie van het werk van deze oral history-commissie van de Historische Vereniging Oud Leiden, waarvan het resultaat is terug te vinden op www.oudleiden.nl onder **Collecties > De Stem van Leiden**.

De toegang tot de lezing is gratis.

P.J. Blok lezing over oude kaarten en atlassen uit de Leidse UB

Lezing door Martijn Storms en Kester Freriks

Donderdag 2 november, 20.00 uur

Telders Auditorium (voorheen Klein Auditorium),
Rapenburg 73

Martijn Storms, conservator kaarten en atlassen bij de Universitaire Bibliotheken Leiden (UBL), en Kester Freriks, roman- en natuurschrijver en journalist/columnist bij NRC, verzorgen dit jaar samen de P.J. Blok lezing. De Historische Vereniging Oud Leiden, Leidsch Dagblad en Universiteit Leiden organiseren jaarlijks de P.J. Blok lezing tijdens de Week van de Leidsche Geschiedenis. P.J. Blok, beraamd historicus, was op 5 november 1902, samen met Jacob Overvoorde, oprichter van de Vereniging de Historische Vereniging Oud Leiden.

Bij de commissie die de lezing organiseert, viel Martijn Storms op door de originele

manier waarop hij de kaartencollectie van de UBL onder de aandacht brengt van een groot publiek. Met NRC-journalist Kester Freriks publiceerde hij vorig jaar het boek *Grensverkenningen. Langs oude grenzen in Nederland*, een serie wandelingen in Nederland op basis van kaarten van Johannes Tiberius Bodel Nijenhuis in de collectie van de UBL.

Zes van die wandelingen verschenen in mei en juni 2022 als een serie in het Leidsch Dagblad. Storms was vorig jaar ook initiatiefnemer en eindredacteur van het monumentale boek *Kaarten die geschiedenis schreven*. Martijn Storms leidt het onderwerp in, Kester Freriks spreekt over de wandelingen en hoe hij daarbij te werk is gegaan.

De kern van de indrukwekkende kaartencollectie die Storms voor de UB beheert, werd in de

19de eeuw gevormd door de Leidse kaartenliefhebber Johannes Tiberius Bodel Nijenhuis (1797-1872). Bodel Nijenhuis was de laatste telg uit het Leidse uitgeversgeslacht Luchtmans. Als 12-jarige kreeg hij van zijn vader een kastje met landkaarten, die zijn belangstelling voor cartografie aanwakkerden. In 1848 stapte hij uit de uitgeverij en legde zich vrijwel volledig toe

op het verzamelen van kaarten. Daarnaast was Bodel Nijenhuis tussen 1839 en 1861 secretaris van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Bodel Nijenhuis liet zijn collectie na aan de Universiteit Leiden.

De toegang tot de lezing is gratis.

Dood, begraven en gedachtenis

Het symposium dat elk jaar op de vrijdag voorafgaande aan de dies van Oud Leiden wordt georganiseerd, heeft dit jaar als onderwerp 'Dood, begraven en gedachtenis'. Zes sprekers vestigen de aandacht op recent onderzoek, onbekende en verrassende bronnen en nieuwe mogelijkheden met betrekking tot dit thema door de eeuwen heen. Daarnaast zijn er met datzelfde doel opnieuw enkele posterpresentaties in de pauze. Het symposium is op vrijdagmiddag 3 november van 13.45 tot 17.15 uur. De toegang is gratis.

De manier waarop de mens door de eeuwen heen is omgegaan met het verlies van dierbaren en het verwerken van het verdriet, de gewoonten van begraven en rouwen etc. wordt de laatste tijd opnieuw bestudeerd. De kern daarbij is vaak het idee dat er een samenleving bestaat van levenden en doden, waarin de doden door afbeeldingen en rituelen voortleven en de levenden de nagedachtenis en het zielenheil van de overledenen ondersteunen. Het proefschrift van Douwe Faber, *Memoria in Leiden* (2018) was daarvan een mooi voorbeeld. Sinds enkele jaren is er ook een website memo.sites.uu.nl waarop de database van Medieval Memoria Online kan worden geraadpleegd om grafmonumenten, schilderstukken en verhalende bronnen uit de periode tot circa 1580 op te sporen. Het symposium haakt daarop in door voor de periode vanaf de Merovingen tot heden een heel diverse staalkaart van onderwerpen en bronnen te belichten. De locatie voor het symposium is de recent fraai gerenoveerde Herengrachtkerk. De ruimte daarvan is heel geschikt voor het symposium en ligt bovendien op korte loopafstand

van de Begraafplaats Groenesteeg. Dit heeft het mogelijk gemaakt om, voordat het symposium om 13.45 uur wordt geopend, van 12.30 tot 13.30 uur een speciale rondleiding op de begraafplaats te organiseren. We hopen dat een groot aantal geïnteresseerden naar het symposium zal komen. Aanmelding daarvoor is niet nodig. Voor de rondleiding is echter maar een beperkt aantal deelnemers mogelijk.

Het complete programma van het najaarssymposium is te vinden op www.oudleiden.nl.

Wandelexcursie Waalse immigranten

Zondag 29 oktober, 11.00 uur
Stadscafé van der Werff, Steenstraat 2

De vluchtelingenstroom naar Leiden is niet alleen van nu maar van alle tijden. De komst van tienduizenden vluchtelingen tussen 1577 en 1660 doet Leiden groeien en opnieuw bloeien. Als gevolg van de voortdurende oorlog in de Zuidelijke Nederlanden ontvluchten grote groepen calvinistische textielwerkers de textielcentra in Vlaanderen, Artois en de omgeving van Luik. Zij komen af op de economische voorspoed en de tolerante houding van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden tegenover verschillende godsdiensten.

Door hun komst verandert de Leidse samenleving en neemt het protestantse geloof in aanzien toe. De Zuid-Nederlanders brengen ook kapitaal en handelscontacten mee. Hun komst vormt dan ook een belangrijke stimulans voor de handel en de nijverheid. De vluchtelingen oefenen grote invloed uit op de ontwikkeling en bloei van de Leidse textielnijverheid.

De immigranten introduceren nieuwe wollen stoffen in de lakennering in Leiden, zoals saai,

grein, baai en fustein. Oorspronkelijk is de saai-nering de motor van het Leids herstel. In de loop van de 17e eeuw wordt de lakennijverheid weer het belangrijkste. Leiden is het grootste textielcentrum van Europa en Leidse producten vinden wereldwijd aftrek.

Kortom: de nieuwkomers drukken op allerlei manieren hun stempel op de stad: op de economie, het geloofsleven, de cultuur en ook de achternamen van haar inwoners. Tijdens de wandeling vertelt de gids u hierover nog veel meer.

De wandelexcursie start om 11.00 uur in Stadscafé van der Werff, Steenstraat 2. Daar staat koffie/thee en wat lekkers voor ons klaar. Piet de Baar houdt dan een korte inleiding over deze welkome nieuwkomers, waarna wij met de gids op pad gaan. Wij komen aan het eind van de wandeling hier niet terug, maar eindigen bij het Stadhuis.

De wandelexcursie met de presentatie neemt iets meer dan 2 uur in beslag. De kosten inclusief koffie/thee/gebak zijn € 14,00 voor (duo)leden en € 16,00 voor introductés. Inschrijven via de website.

*Bibliothèque Wallonne
aan het Pieterskerkhof 40,
getekend door
J.C.A. Rieke in 1895.*

Wapenstein uit Leidse stadspoort gerestaureerd

In het vorige Oud Leiden Nieuws stond een mooie fotomontage van de Hogewoerdsbinnenpoort. Na de afbraak van deze zeventiende-eeuwse stadspoort in 1876 bleef een aantal onderdelen bewaard, onder andere in Museum De Lakenhal. Een gebeeldhouwde steen met het wapen van Leiden uit deze poort werd gerestaureerd, met dank aan Stichting Dioraphte.

Tekst: **Prosper de Jong**

In de galerijen van het voorplein van Museum De Lakenhal staat vanaf 1880 een groep Leidse gevelstenen permanent opgesteld. Sommige daarvan behoren tot de vroegste verwervingen van het museum. Een groot aantal gevelstenen is afkomstig van afgebroken stadspoorten. In het Leids Jaarboekje van 2010 verscheen een interessant artikel door Joost Klaver over de afbraak van acht Leidse poortgebouwen in de late negentiende eeuw. Bij de bouw van de Papevleugel van het museum (1921) werd een aantal ingemetselde stenen verplaatst. Zo werd een sluitsteen met monsterkop van de Hogewoerdsbinnenpoort opnieuw toegepast als sluitsteen bovenin de dienstpoort aan de Lange Scheistraat. Een groot gedeelte van de gevelstenen in de museumgalerijen werd daarna opnieuw symmetrisch herschikt en ingemetseld in rode baksteen muren.

Wapenstein Hogewoerdsbinnenpoort

De gevels van de Hogewoerdsbinnenpoort werden in een classicistische stijl ontworpen met vlakke pilasters, een kroonlijst en een timpaan. In het timpaan was aan beide kanten van de poort een vrijwel identiek gebeeldhouwd Leids stadswapen van natuursteen opgenomen. Het

Restaurator Adriaan van Rossem (links) en restauratiesteenhouwer Sander van Rouwendaal (rechts) vlak na de terugplaatsing van de gerestaureerde steen.
Foto Prosper de Jong.

exemplaar aan de zijde van de Hogewoerd werd gered van de sloop en naar Museum De Lakenhal overgebracht. Als onderdeel van de poort was dit stadswapen al beschadigd. Op de oudste foto's is een cementreparatie te zien die de gehele twintigste eeuw zichtbaar bleef. Sommige gebeeldhouwde delen van het wapenschild dreigden zelfs los te laten. Om de steen te behandelen werd deze in 2016 door restauratiesteenhouwer Sander van Rouwendaal behoedzaam met een kraan opgetild, nadat het kwetsbare oppervlak tijdelijk was verstevigd. Restaurator van stenen beeldhouw- werk Adriaan van Rossem heeft vervolgens de storende oude cementreparatie verwijderd en heeft de steen onzout. Het oppervlak van de steen bevatte een te hoge concentratie zouten zo bleek uit zijn metingen. Waarschijnlijk zijn deze zouten in het oppervlak getrokken tijdens het afloggen van de beschildering van de steen in de negentiende eeuw. Binnen de kroon boven het schild zijn nog steeds zandsteen- kleurige resten olie- verf te zien.

Gebroken sleutels

Sommige delen van de sleutels in het schild waren ooit in vele stukken gebroken en met cement teruggeplakt. De rijk gebeeldhouwde sleutels werden bij de negentiende-eeuwse reparatie gedeeltelijk gereconstrueerd. De positie van de gebroken stukken moest tijdens de behandeling nauwkeurig worden gedocumenteerd. Alle gereinigde delen werden gelijmd en teruggeplaatst op hun originele plek. Daarna is besloten om op basis van de overgebleven sporen en naar vergelijkbare voorbeelden de vorm van het zwaar beschadigde stadswapen aan te vullen met een kalkmortel. De schade was namelijk vooral zichtbaar aanwezig in het wapenschild en juist minder in de omlijsting en in de kroon erboven. De symmetrie van de sleutels en de resterende sporen waren bij de reconstructie van groot belang. Tijdens terugplaatsing is een isolerende laag achter de steen aangebracht zodat er geen vochttransport met eventuele zouten meer kan plaatsvinden. Het Leidse stadswapen is nu weer duidelijk herkenbaar voor iedereen.

Correcties en aanvullingen

Het Huis de Bijlen

In het vorige nummer van Oud Leiden Nieuws stond in het artikel over Morsstraat 60 dat hier vanaf 1998 Het Huis de Bijlen was gevestigd. Dit roemruchte café zat hier echter al heel wat langer, vanaf 1982.

Leids deken

Joop Gijsman stuurde een aanvulling op het artikel over Leidse Dekens in de vorige editie van *Oud Leiden Nieuws*: "Mooi artikel over de Leidse wol in het OLN maar de eerste stoommachine in Leiden werd geplaatst in november 1816 in de Lakenfabriek F. van Lelyveld WMZ en Co zoals een gevelsteen in de Zamenhofstraat aangeeft. De directeur Jan van Heukelom heeft zich daar erg voor ingespannen. De fabriek, eerst gevestigd rond de Dwars Bolwerkstraat, verhuisde toen naar een aantal losse panden rond de Langegracht

en Nieuwe Mare, een rode gevel geeft daar nog aan waar de roodververij gevestigd was. Na de val van Antwerpen in 1585 stopte de aanvoer van wol uit Engeland via Calais en vertrokken veel textielarbeiders uit Vlaanderen naar Leiden, maar een deel trok door naar Enger bij Osnabrück waar een garensponnerij was. Met wol uit o.a. Turkije. Mogelijk door dit contact kwam de smyrnawol naar Leiden en kon er weer gewerkt worden. Een nazaat van Joris Gysemans uit Vlaanderen maakte daar deel van uit, Joris Jaspersz Geisman (geb. Munster 't Sticht circa 1594), vertrok naar Leiden en is in 1632, meester-lakenbereider. Hij leerde minstens zes leerlingen het 'ambacht van lakenbereyden, mitsgaders 't scheeren, ouwen ende friseren'. Hij werd RK poorter van Leiden op 6 mei 1639." (Bron: Pastoor Gieze- man en *Zeven generaties van Heukelom*.)

Agenda

3 september | Symposium Commissie Dirk van Eck: Leiden en de Cariben en Suriname, van slavernij naar emancipatie.

14.30 uur, Sociëteit Amicitia,
2e Binnenvestgracht 21

8 september | OMD-lezing door Bart van der Steen en Peter Burger: Zulke studenten heb je gelukkig niet meer!

20.00 uur, Rijksmuseum van Oudheden,
Rapenburg 28

18 september | Lezing door Esther Starkenburg (Erfgoed Leiden en Omstreken) over Jonge bouwkunst

20.00 uur, Kerkelijk Centrum De Regenboog,
Watermolen 1

31 oktober | Lezing door George Knottnerus over Marinus van der Lubbe

20.00 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

2 november | P.J. Bloklezing door Martijn Storms en Kester Freriks over oude kaarten en atlassen uit de Leidse UB

20.00 uur, Telders Auditorium (voorheen Klein Auditorium)

3 november | Symposium Stichting Historisch Leiden: Dood en begraven

12.30 uur rondleiding Begraafplaats
Groenesteeg
13.45 uur opening symposium Herengrachtkerk

4 november | Dies HVOL, met diesrede door Olga van Marion

10.00 uur, Hooglandse kerk

29 november | Lezing Gert Oostindie over Leiden en slavernij

20.00 uur, locatie nader te bepalen

10 december | Jan van Houtlezing door Dirk Alkemade: Pieter Vreede (1750-1837)

14.30 uur, Sociëteit Amicitia,
2e Binnenvestgracht 21

Colofon

Redactie

Marjolein Hettinga
Marleen Hogendoorn
Marijn Kramp

E-mail redactie

oln@oudleiden.nl

Opmaak

Arnold Meijer / Blue Robin dtp

Productie

Nautilus

HVOL Postadres:

Secretaris HVOL
Postbus 917
2300 AX Leiden

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: www.oudleiden.nl/collecties/beeldbank

E-mail: info@oudleiden.nl

Rekeningnummers voor:

- contributies/schenkingen:
NL06 RABO 0322 8362 20
- betaling excursies:
NL67 INGB 0005 9012 64
KvK-nummer 40445843
ANBI-nummer 804311912
ISSN-nummer 2214-353X

Adverteren?

Meer informatie over de mogelijkheden voor adverteren in Oud Leiden Nieuws?

Neem contact op met:

Ekrem Dursun
advertenties@oudleiden.nl

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van Oud Leiden Nieuws verschijnt begin december.

Kopij kan tot en met maandag 23 oktober gestuurd worden naar oln@oudleiden.nl.

	Akerboom BV		Macropa BV
	Alrijne Zorggroep		Glas- en Schilderwerken Van Muiden BV
	Barthen Keuken Design Center		Primavera Pers
	Barthen Rioleringswerken BV		Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid
	Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof		Hoogheemraadschap van Rijnland
	Rijksmuseum Boerhave		Tandartsenpraktijk Zoeterwoudesingel
	De Brandmeester - Vergaderlocatie		De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten
	Breedveste BV		Schulpen Schuim BV
	Buik en Van der Horst gerechtsdeurwaarders		Serviceflat Schouwenhove
	Burgy Klassiek Bouwen		Sociëteit Amicitia
	Grandcafé De Burcht		Boutique Hotel Steenhof Suites
	Van Cleef Holding		Teekens Karstens, advocaten en notarissen
	Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden		De Tuin van de Smid
	Du Prie bouw & ontwikkeling BV		Universiteit Leiden
	Stichting Het Eva van Hoogheveen-Hofje		Van der Valk Hotel Leiden
	De Gunst Juwelier		Museum Volkenkunde
	firma W.P Hartwijk en Zoon		Walburg Pers
	HBK fiscalisten_accountants_ expat consultants		Stichting Werk & Onderneming
	Stichting Hof Meermansburg		Stichting Zeven Leidse Hofjes
	Hooglandse kerk		Lek® makelaars en taxateurs
	Hoppezak Kledingverhuur		La Gro Geelkerken advocaten
			Prima Management